

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA BILINGVIZM HODISASINING SHAKLLANISH OMILLARI

*Pulatova Gulnoza Murodilovna,
Fargʻona davlat universiteti Psixologiya kafedrasida oʻqituvchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.03.1.075>*

*Maxamadjonov Jahongir Zokirjon oʻgli,
Fargʻona davlat universiteti Psixologiya yoʻnalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilm-fan va texnika taraqqiyoti, savdo-sotiq, madaniy va maishiy aloqalar, hattoki, urush va bosqinlar ham tilga oʻz taʼsirini oʻtkazishi, tillarning bir-biriga oʻzaro taʼsiri tillarning chatishuvi va bilingvizm hodisalariga sabab boʻlishi hamda bilingvizm milliy toʻsiqlarni bartaraf etishga imkon berishi, koʻp tilli jamiyatning barcha aʼzolari oʻrtasida bir vaqtning oʻzida nutq aloqalarini taʼminlashi, bilingvizm tushunchasining olimlar tomonidan oʻrganilishi haqidagi maʼlumotlar, ikki tilli jamiyatda bolalar ikki tilliligining turli yoʻllar bilan rivojlanishi, shuningdek kichik maktab yoshidagi bolalarda ikkinchi tilni oʻzlashtirishning ijtimoiy-madaniy vapsixologik xususiyatlari keltirilgan.

Kalit soʻzlar: til, bilingvizm, intensiv, ehtiyoj, hayot konteksti, emigratsiya, monokulturizm, bikulturalizm, kognitiv funktsiya.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЯВЛЕНИЯ БИЛИНГВИЗМА У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

*Pulatova Gulnoza Murodilovna,
Преподаватель кафедры Психология Ферганского государственного университета*

*Махамаджанов Джахангир Закиржонович,
Студент 3-го курса факультета психологии Ферганского государственного университета*

Аннотация. В этой статье объясняется, как прогресс науки и техники, торговли, культурных и бытовых связей и даже войны и вторжения могут влиять на язык, как взаимодействие языков друг с другом вызывает явления языкового скрещивания и билингвизма, а также как билингвизм позволяет преодолевать национальные барьеры, обеспечивая одновременное взаимодействие между всеми членами многоязычного общества. обеспечение речевого общения, сведения об изучении учеными понятия билингвизма, развитие двуязычия детей в двуязычном обществе по-разному, также представлены социально-культурные и психологические особенности овладения вторым языком у детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: язык, билингвизм, интенсивность, потребность, жизненный контекст, эмиграция, монокультуризм, бикультуризм, познавательная функция.

FACTORS OF THE FORMATION OF THE PHENOMENON OF BILINGUISM IN CHILDREN OF SMALL SCHOOL AGE

*Pulatova Gulnoza Murodilovna,
Teacher of the Department of Psychology, Ferghana State University*

*Makhamadjonov Jahongir Zakirjan oʻgli,
Fergana State University Psychology Course 3-Stage Student*

Annotation. In this article, the development of Science and technology, trade, cultural and domestic relations, even war and invasions, the influence of languages on each other; the interplay of languages causes the phenomena of language transmission and bilingualism, bilingualism allows to overcome national barriers, provide simultaneous speech communication between all members of a multilingual society, information about the study of the concept of bilingualism by scientists, the development, also listed are socio-cultural and psychological characteristics of second language acquisition in children of

small school age.

Keywords: language, bilingualism, intensive, need, context of life, emigration, monoculturism, biculturalism, cognitive function.

Til hamisha rivojlanishdagi hodisa sifatida boshqa tillarga o'zaro ta'sir qiladi yoki tashqi ta'sirga uchraydi. Ilm-fan va texnika taraqqiyoti, savdo-sotiq, madaniy va maishiy aloqalar, hattoki, urush va bosqinlar ham tilga o'z ta'sirini o'tkazadi. Tillar tarixiga nazar tashalydigan bo'lsak, tashqi ta'sir natijalarini ko'ra olamiz. Masalan, hozirgi o'zbek adabiy tilidagi aksariyat so'zlar arabcha va ruscha internatsionaldir. Chor Rossiyasining O'rta Osiyoni zabt etishi hamda ruslashtirish oqibatida o'zbek tili leksikasida, umuman butun til tizimida kuchli ta'sir sodir bo'ldi.

Tillarning bir-biriga o'zaro ta'siri tillarning chatishuvi va bilingvizm hodisalariga sabab bo'ladi. (Agar so'z o'zlashtirilish tilning ichki (grammatik) strukturasi ta'sir ko'rsatmasa, bu tillarning hamkorligi (языковые контакты) deyiladi, agarda bir til boshqa tilga tazyiq o'tkazib, uning ichki strukturasi o'rtnasha, bu tillarning chatishuvi deyiladi. Bilingvizm – ikki tillilik demakdir. Turkiy xalqlar uchun ikki tillilik ularning butun tarixiy taraqqiyoti davomida va barcha hududlarda tarqalishi doimiydir. Ancha intensiv ifodalangan ikki tillilikning qadimiy davrdagi ko'rinishlari turkiy mo'g'ul, turkiy-fin-uyur va turkiy – fors, turkiy-arab bo'lib, ularning o'zaro ta'sirini ko'rsatuvchi xususiyatlar hozirgi davrgacha saqlanib qolgan. Bu ta'sir bir tomondan, Sibir va Volga bo'yi turkiy tillarida, boshqa tomondan O'rta Osiyo va Kavkaz turkiy tillarida hozirgacha ko'rinadi. Sovet ittifoqi davrida turkiy-rus bilingvizmi bu davr tilining asosini tashkil etdi. Bilingvizm shevalararo ham bo'lishi mumkin: masalan, Buxoro shevasida tojik-o'zbek ikki tilligi mavjud. Tillarning o'zaro ta'siri tufayli tilning fonetik, leksik va grammatik shakli o'zgaradi.[7.14 b]

1979-yildan boshlab to bugungi kungacha maktabgacha yoshdagi bolalarga ona tili va o'zga tilni (rus, o'zbek) o'qitish muammosi O'zbekiston olimlari, metodistlari, psixologlarining tadqiqot obyekti hisoblanadi (F.R.Qodirova, R.M.Qodirova, G.X.Jumasheva, D.R.Babayeva, D.Abdurahimova, L.R.Mirjalilova, N.Sh.Nurmuhammedova va boshq.). Barcha tadqiqotchilar bola nutqini va uning rivojlanishmi alohida ajratilgan holda emas, balki katta yoshli kishining bolaga pedagogik 11 ta'siri bilan o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqadilar. Ushbu yondashuv o'rinlidir, zero, fandagi zamonaviy tadqiqotlar nutqni o'zlashtirish va ijtimoiy o'zaro hamkorlik - o'zaro bog'liq jarayonlardir, nutqni rivojlantirish esa - ijodiy jarayon, biroq u stixiyali jarayon emas, degan fikrga asoslanadi.[1.11b].

Zamonaviy ko'p madaniyatli jamiyatda bilingvizmni o'rganish muammosi so'nggi paytlarda ayniqsa dolzarbdur. Nutq faoliyati har bir millatning o'zini ifoda etish va o'zini o'zi tasdiqlash vositasi bo'lib, xalqning milliy ruhini, milliy o'ziga xosligini ifodalash vositasidir. Bilingvizm milliy to'siqlarni bartaraf etishga imkon beradi, ko'p tili jamiyatning barcha a'zolari o'rtasida bir vaqtning o'zida nutq aloqalarini ta'minlaydi.

Ko'pincha «bilingvizm» so'zining ma'nosi «ikki tili» iborasining ma'nosiga tenglashtiriladi, ya'ni bu ikki so'zlar ko'pincha sinonim ma'noga ega tushunchalar sifatida ishlatiladi.

Ushbu atamalarining ma'nosini sharhlashga kelsak, biz ular haqidagi ta'riflarini turli manbalarda topishimiz mumkin. Masalan, ta'riflardan birida, bilingvizm ikki tilni yaxshi bilishdir va bu ikkala til ham haqiqatan ham tez-tez aloqa qilish uchun ishlatiladi [6.486].

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha o'qish faoliyati qaxtiy ravishda maqsadga muvofiq lashtirilgandir. Birinchidan, o'quvchilar o'qish, yozish, va hisoblash malakasini egallashlarini, arifmetika, ona-tili, tarix, geografiya va tabiyatshunoslikdan geometriyaning elementar asoslaridan ancha katta xajmda bilimni ortirishlari kerak. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi. Uchinchidan bilim jarayonlarining taraqqiyoti, aqliy rivojlanish yuzaga keladi. Faol mustaqil ijodiy faoliyat uchun qobiliyat tarkib topadi va nixoyat o'qishga bo'lgan yo'nalish o'qishga nisbatan maxsuliyatli munosabat o'qishni yuksak omillarini topishi kerak. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilim jarayonlarini va ularning faoliyatida taraqqiy etishini harakterlab beramiz.

Kichik maktab davrida o'qish faoliyati bilan shug'ullanish, jumladan, moddiy narsalarning har xil xossalari bilan tanishish sezgilarning o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda asosan farq qila olish, ko'rish va eshitish sezgilari.Котирло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников. Киев,1971,С.179-182.[2.284b].Maktabda esa bola gaplashayotgan til o'qitiladigan va o'rganiladigan fan bolib qoladi. Maktabda o'qiyotgan: bola o'z ona tilining grammatikasi

bilan shug'ullanishi natijasida, o'z nutqini grammatika qoidalariga muvofiq ongli ravishda tuzishni o'rganadi. Grammatikani o'rganish jarayonida bola nutqining fonetika jihati aniqlanadi, nutqning morfologik jihati to'g'ri bo'lib boradi, sintaksis tuzilishi esa ancha takomillashadi.[1.289b] Bugungi kun jamiyatimizda oilalar farzandlarini o'zbek tili bilan bir qatorda rus-ingliz tillarini bilishni hojlamodalar. Shu sababli kichik maktab yoshidagi bolalarni ikkinchi tilni o'rganishdagi omillarni o'rganishni taqozo etmoqda.

Agar bola guruh va o'qituvchini yoqtirsa, ko'pincha «ingliz tilida» o'ynashni yaxshi ko'radi. Ammo bir yil o'tgach, ota-onalar tilni bilishda hech qanday o'zgarishlar yuz bermaganligini aniqladilar. Ha, bola qo'shiq va she'rning ba'zi so'zlarini o'rgandi, u hatto bir nechta yodlangan iboralarni aytishi mumkin. Lekin u yangi iboralar qurishni, iboralarni tushunishni o'rganmadi. O'rtada qarindoshlar bir-biri bilan yoki uyda do'stlar bilan chet tilida muloqot qilishdi. Bolalar, ma'lum kunlarda, odatda, «bir kishi - bir til» tamoyiliga muvofiq yashadilar. Ular deyarli faqat gubernator bilan muloqot qilishdi va faqat u bilan chet tilida gaplashish orqali gaplasha olishmadi. Afsuski, Lev Tolstoy bolaligida ta'sirchan tasvirlagan unutilmas Karl Ivanovichning kunlari o'tdi ...

Haqiqiy hayotiy motiv mavjud bo'lganda, sifat jihatidan boshqacha vaziyat yuzaga keladi. Chet til muhitiga kirgach, bola o'zining boshqa tanlovi yo'qligini tushunadi: yoki u tilni o'rganadi va tengdoshlari doirasiga kiradi yoki u majburlanadi. Ushbu hayot kontekstida bola tezda bir xil maqsadga erishish uchun (masalan, soat necha ekanligini yoki nonvoyxonaga qanday borishni bilish uchun xushmuomalalik bilan so'rang) turli tillarda turli usullarga murojaat qilish kerakligini tezda tushunadi.

Bola chet tilini tez o'zlashtirib oladi, bu nafaqat bola ongining plastikliki tufayli (nega bunday holatda ona tilida xatosiz yozish qobiliyatini o'zlashtirish juda qiyinmi?). Eng muhimi, tilni o'rganish zarurati hayotiy ahamiyatga ega bo'lib, o'zini chet tillar muhitida topadigan kattalar duch keladigan boshqa «ehtiyotlar» bilan raqobatlashmaydi. Voyaga etganlar uchun pul topish, kundalik qiyinchiliklar, ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni o'zgartirish dolzarbroqdir.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olgan holda, qiziqish, birinchi navbatda, bolalarning ikki tilliligini shakllantirishdir, chunki ikkinchi til birinchi til bilan bog'langan shaxsning yoshi tilni o'zlashtirish tabiati uchun tubdan muhimdir. Yu. Protasova ta'kidlaganidek, uch yilgacha ular qo'sh tilni o'zlashtirish haqida gapiradi, uch yildan keyin - asosiy va ikkinchi darajali tilni o'zlashtirish haqida, 16 yoshdan keyin - faqat ikkinchi tilni o'zlashtirish haqida. Ikkinchi tilni o'rganish natijasi bolalarning sinfda ma'lum bir tilni qanday «miqdori» ga «qabul qilishiga» va tengdoshlari bilan qaysi tilda muloqot qilishiga qarab o'zgaradi. Bolalarning tabiiy ikki tilliligini hisobga olsak, ikkinchi tildan foydalanish bir tilli (mono-etnik) ham, ikki tilli (ikki etnik) oilada ham kuzatilishi mumkinligini tushunish kerak. Bolaning ikki tilliligi tabiiy ravishda ikki millatli oilada rivojlanadi, lekin ba'zi qiyinchiliklarga qaramay, monoetnik oilada ota-onalar bolani tug'ilgandan boshlab ikki tilda tarbiyalaydilar (biri bilan ona tilida gaplashadi, ikkinchisi esa chet tilida), uni ikki tilda ham tarbiyalashi mumkin. Bunday oilalarda bolalarning ikki tilliligining rivojlanish tabiatidagi farqlar shubhasiz kuzatiladi, shuning uchun biz ularni etnolingvistik mezonga ko'ra har xil turlar deb hisoblaymiz: ikki etnik yoki bir etnik ikki tillilik.[4.194]

Ikki tilli jamiyatda bolalarning ikki tilliligi turli yo'llar bilan rivojlanadi. Agar oiladagi ikki til jamiyatdagi ikki tilga to'g'ri kelsa, ikki tillilikni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi, ayniqsa ikkala til ham jamiyatda bir xil yoki deyarli bir xil maqomga ega bo'lsa. Biroq, bunday holatlar kam uchraydi, chunki tillar odatda har xil obro'ga ega.

Hali mavjud bo'lmagan bolalarda bir vaqtning o'zida kontaktsiz va kontaktli ikki tillilik sharoitida bir xil til birikmalarini taqqoslash tillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning turli shakllarini tahlil qilishni kengaytirishi va chuqurlashtirishi, ularning o'ziga xosligini tushuntirishi mumkin.

To'liq ikki tilli tilning tuzilishini ongli ravishda tahlil qilish qobiliyati yuqori bo'lib, bu chet tillarini o'rganishda yordam beradi; ularda tarjimonlik ko'nikmalari, ikki savodxonlik rivojlanadi. Erta ontogeneza ikki tillilar kognitiv funktsiyalarning rivojlanishida kechikishni boshdan kechirishadi, lekin maktab yoshida ikki tillilar kognitiv rivojlanish bo'yicha hatto tengdoshlarini ortda qoldirishi mumkin, bu esa ularning yuqori ilmiy yutuqlariga olib keladi. Emigratsiya sharoitida bolada ota-onaning ona tilini saqlab qolishning ijtimoiy-madaniy omillari yaxshi o'rganilmagan. Bolalarning bir nechta tillarni bilishini shakllantirish turli madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglikni rivojlantirishga imkon beradi. Agar bolalar boshqa millat vakillari avlodlari bo'lsa, unda ota-onalari kelgan mamlakatning tilini saqlab qolish bolaga ushbu mamlakat madaniyatiga qiziqishni rivojlantirishga, ikki madaniyatli shaxsni shakllantirishga

imkon beradi. Biroq, ko'pincha bunday bolalar rivojlanishining ijtimoiy-madaniy holatining o'ziga xos xususiyatlari ularda to'liq ikki tillilikning shakllanishiga to'sqinlik qiladi.

Ikki tilli rivojlanish sharoitida bola erta nafaqat o'zi gapiradigan tillar, balki madaniyatlar o'rtasida ham ongli tanlov qilishni boshlaydi. Shuning uchun bolalarning ikki tilliligini shakllantirish va o'rganish jarayonida uning barcha tomonlarini uyg'unligini hisobga olish juda muhim, chunki ikki tilning, ba'zan esa ikki madaniyat va ikki etnik guruhning o'zaro juda yaqin aloqasi mavjud.

Ikki millatli oilada bola so'zlashuvchilardan nafaqat ikki tilni, balki ikki madaniyatni ham o'rganadi. Bolani o'rab turgan jamiyatda namoyon bo'lmagan tilda nutq faolligi bolaning yoshi bilan tobora kamayib boradi. Masalan, rus-ingliz ikki tilli bolalarda ingliz tilidagi nutq faoliyati «ota / ona - o'g'il / qiz» aloqasi holatida faqat bitta doimiy rol - o'g'il / qiz bilan cheklangan, lekin asta-sekin u ham torayib boradi. Buning sababi shundaki, bir tilli jamiyatda shaxsning roli repertuari asosan ma'lum bir madaniyat uchun asosiy bo'lgan bir tilda kommunikativ harakatlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Kichkina bola ko'p hollarda (bolalar bog'chasida, hovlida, do'konlarda, klinikada, boshqa oilalarda va hokazo) o'z tillaridan biri gapirmasligini erta «kashfiyot» qiladi, bu esa uni zaruratga shubha qiladi. Bu tilda muloqot qilish uchun. Hatto uyda ham uning doimiy roli («o'g'il/qizi») faqat ikkita segmentdan birida - ota bilan muloqotda emas, balki onam bilan (yoki aksincha) amalga oshiriladi, agar ikki tilli ta'lim «bir ota-ona» tamoyiliga asoslangan bo'lsa. - bir til».[5.14-19]

Ikki tilli bolalar bir tilli va ikki tilli ijtimoiy rollarga ega. Birinchisiga uydan tashqaridagi barcha rollar va uydagi rollarning bir qismi kiradi, agar muloqot tillarini «uy» va «tashqi» ga ajratishning mahalliy printsipi qo'llanilmasa. Ikki tilli ijtimoiy rol repertuari odatda o'g'il / qiz roli segmenti bilan chegaralanadi. Faqat bu rol bolaning ota-onalardan biri bilan o'zaro munosabatlari tarixiga ega.

Shunga qaramay, ijtimoiy va rol munosabatlarining taqsimlanishi nuqtai nazaridan, monoetnik tabiiy bir vaqtning o'zida ikki tillilik sun'iydan ustunlikka ega.

Rus-ingliz ikki tilli bolalarda monokulturizmning chuqurlashishi barcha fanlar rus tilida o'qitiladigan maktabda o'qishni boshlaganlarida tobora aniqroq kuzatiladi. Agar bunday oila bola ingliz tilida ta'lim oladigan ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatga ko'chib o'tsa, vaziyat o'zgaradi. Agar ota-onalar uyda rus tilida so'zlashuvchi muloqotni davom ettirish va rus tilida so'zlashuvchi jamiyat va rus tilida so'zlashuvchilar bilan aloqalarni saqlab qolish uchun barcha sa'y-harakatlarni amalga oshirsalar, bola ikki madaniyatning tashuvchisi bo'lishga qodir, ya'ni. ikki madaniyatli.

Ikki tilli bolaning rus-ingliz bikulturalizmini hatto rusiyabon jamiyat sharoitida ham o'rganishi uchun ikki tilda, rus va ingliz tillarida so'zlashuvchi madaniyatlar sharoitida muloqotni muvozanatlash kerak. Shu sababli, monoetnik oilada erta bolalik ikki tillilikni shakllantirishdagi asosiy qiyinchiliklardan biri bu bikulturalizmni assimilyatsiya qilish muammosidir.

Aynan shuning uchun ham ikki tillilik qadim zamonlardan beri insoniyat evolyutsiyasiga hamroh bo'lib kelgan, chunki xalqning rivojlanishi uchun boshqa milliy jamoalar bilan aloqa qilish shunchaki zarurdir (ma'lumki, tashqi dunyodan ajratilgan qabilalar va millatlar yaratmaydi. boy madaniyatlar va asta-sekin, agar ular qo'shilmasa yoki qo'shni qabilalar bilan aloqa qilmasa, yo'qoladi).

Ikki tillilik hodisasi ko'plab tadqiqotchilarning diqqat-e'tiborida. Bu hodisa bir ma'noli emas, ko'p jihatdan hali o'rganilmagan, lekin ayni paytda u tez o'zgaruvchan turmush sharoitlariga mos ravishda faol rivojlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Babayeva D.R. Nutq ostirish nazariyasi va metodikasi. T-Barkamol fayoz mediya nashriyoti.-2018 .11-b

2. G'oziyev E.G'. Ontogenez psixologiyasi. —T.: Noshir.2011.287.b

3. Zavyalova, M. V. Ikki tillilikdagi nutq mexanizmlarini o'rganish (Litva-rus ikki tillilari bilan assotsiativ eksperiment asosida) /M. V. Zavyalova // Vopr. tilshunoslik. - 2001. - 5-son.

4. Zalevskaya A.A., Medvedeva I.L. Ta'lim ikki tilliligining psixolingvistik muammolari: Darslik. Tver: Tver. davlat un-t, 2002. 194 b.

5. Zabelina N.A. Ikki tillilik haqida. Til va madaniyatlararo muloqot nazariyasi. 2007. No 2. S. 14-19.

6. Zherebilo T.V. Lingvistik atamalar lug'ati. / T.V. Zherebilo. - Ed. 5, to'l. va qo'shim. - Nazran: Pilgrim, 2010. - 486 b.

7. Mengliyev B. Tojiyeva.G. Tilshunoslikka kirish.-2006 Qarshi. 14 bet